

Dr. Bereczki Ibolya
Tájházak berendezése

Előkészületek a tájházi kiállításhoz

Mielőtt tájházunk berendezéséhez kezdenénk, célszerű alaposan megismernünk a kiállítást befogadó épületet, a leendő tájházat. A munkába, a kiállítás előkészítésébe feltétlenül vonjunk be muzeológiai és kiállítás-rendezői gyakorlattal rendelkező néprajzost, aki otthonosan mozog vidékünkön, és jól ismeri a település történetét, néprajzát. Kutassuk fel azokat a történeti forrásokat, egyéb, a településen fellelhető adatokat, amelyek az épület és az egykor benne lakó család történetére vonatkoznak. Ne mulasszuk el megkérdezni a gyűjtemény korábbi létrehozóját, működtetőjét, a család leszármazottait, a környéken lakó idősebb, a település múltját jól ismerő embereket.

Előzetes felmérés és anyaggyűjtés

Fordítsunk figyelmet annak feltárására, hogy milyen az épület kora, ki és milyen célból építtette. Ha szükséges, építész bevonásával ismerjük meg az épület vagy épületegyüttes anyagát, építési technológiáját, szerkezeteit. Tisztázzuk az esetleges hozzáépítések, átalakítások időpontját, a beavatkozás módját. Felméréssel rögzítsük az épület alaprajzi elrendezését a különböző időperiódusokban, jelezzük az alaprajzi változások okát, a modernizálási folyamatokat és időpontjukat (nádtetőről cseréptetőre váltás, a villanyáram, a vízvezeték bevezetése, a tüzelőberendezések változása). Mérjük fel a porta egyéb, berendezhető/kiállítási, egyéb célra használható épületeit, a felmérések és a hasznosítási koncepció kialakítását követően tervezzük meg új funkciójukat.

Az egykor benne lakók társadalmi helyzete, a család története, az, hogy milyen gazdasági ággal foglalkoztak, döntő befolyással van arra, hogy enteriőrünkben és egyéb kiállításainkban a település múltjának mely részét fogjuk a középpontba állítani.

Munkánk következő fázisa a már rendelkezésre álló, tájház céljára korábban összegyűjtött muzeális értékű tárgyi anyag felmérése. Az előzetes helyzetfelmérés elengedhetetlen, hiszen a rendelkezésre álló tárgygyűjtemény adottságai meghatározzák a berendezés lehetőségeit. Ennek a munkának ki kell terjednie a tárgyak állapotára, hiszen terveznünk kell ez alapján a szükséges beavatkozásokat (tisztítás, konzerválás, restaurálás) és azok költségeit, figyelembe véve azt is, hogy mit végezhetünk el műtárgyvédelmi szakember

tanácsai alapján, és mit kell feltétlenül restaurátor kezére bízunk. Tudnunk kell azt is, hogy kell-e leltározunk előzetesen a tárgyakat?

A tárgygyűjtemény megismerése után célszerű a további tájékozódás a település múltjára vonatkozó források körében, hiszen ez elengedhetetlen lesz a bemutatás időmetszetének meghatározásához. Ismerjük meg a helytörténeti és néprajzi szakirodalmat, a képes ábrázolásokat, a 19. századi metszetek, leírásokat. Gyűjtsük össze a fellelhető archív fotóanyagot, a lakóház egykori tulajdonosainak, lakóinak vagy leszármazottaiknak a visszaemlékezéseit. Mérjük fel, hogy épületünkhöz, az itt egykor élt lakók életkörülményeihez hasonló analógiák – helyben vagy a közeli településeken vannak-e még.

A tervezett hasznosítás koncepciója

Időben, a tervezés fázisában előttünk álló és eldöntendő kérdés, hogy a rendelkezésre álló helyiségekből melyeket és milyen módon kívánjuk berendezni. Feltétlenül meg kell határozunk az épület adottságainak és a hasznosítás igényeinek tudatában, hogy mely helyiségekben tervezünk állandó és/vagy időszakos kiállítást? Célunk-e az időszakos kiállítási helyiségben – hátsó szobában, nagyobb méretű kamrában vagy istállóban – foglalkoztatót kialakítani? Nem árt tudnunk, vagy legalább gondolkodnunk róla, hogy hol helyezük el majd az állandó kiállításba nem kerülő tárgyakat?

Érdekes már a tervezés fázisában előzetesen döntést hozni arról, hogy a porta egészét miként kívánjuk hasznosítani. Előfordulhat, hogy egy későbbi pályázati forrás nyújt majd lehetőséget terveink megvalósítására, ezért fontos, hogy legyenek ilyen terveink. Amikor egy enteriőr kiállítást tervezünk, gondoljunk arra is, hogy az enteriőrben majdan alternatív berendezés kialakítására is nyíljon lehetőségünk. Az alternatív berendezés lehetővé teszi, hogy egy-egy évszakhoz, rendezvényhez igazítva módosítsunk a szoba, konyha vagy éppen az istálló tárgyi világán (téli időszakban a szobában felállított szövöszék, ősszel a tornácra száradó termények, fonó, mulatság idején a szobából átmenetileg kipakolt bútorok stb.). Ebben az esetben ne feledkezzünk meg a kiemelt tárgyak átmeneti, de megfelelő elhelyezéséről, majd a visszarendezéséről.

Napjainkban gyakori eset, hogy a tájház épületéhez egykor szorosan kapcsolódó gazdasági épületeket már korábban elbontották. Kísérletet tehetünk ezek újra felépítésére, esetleg más, falubeli helyszínről történő áttelepítésére, amihez már előzetesen szükséges a rekonstruálandó vagy pótlendő épületrészek, gazdasági építmények és azok funkcióinak meghatározása, kiválasztása.

A tervezés során szükséges a közönségfogadásra szolgáló egyéb terek kiválasztása, a szükséges átalakítások meghatározása. Ilyenkor ne feledkezzünk

meg a majdani kiállításór helyéről, a személyes tárgyai, a hivatalos adminisztrációhoz szükséges hely kialakításáról oly módon, hogy az enteriőrünket ne zavarja. Illúzióromboló, amikor egy hitelesen berendezett kiállítás bútorain oda nem illő tárgyak, nylonzacskók, műanyag edények virítanak.

Az előkészítés következő fázisa az állapotfelmérés után a hiányok és a pótlás módjának meghatározása – annak függvényében, hogy mi a berendezési időpont, a foglalkozás, a társadalmi státusz és a tervezett berendezési szituáció. Elengedhetetlen a szükséges erőforrások, a munkafolyamatok és az ehhez kellő idő meghatározása, illetve a munkába bevonandók kiválasztása, felkérése, tájékoztatása. Ezután következhet a forrásteremtés, elsősorban pályázatok és önkéntes felajánlások útján, amelyhez a helyi közösség tájékoztatása és bevonása a legfontosabb feladatunk.

Tárgygyűjtés, kiválasztás

Amennyiben a tájházi gyűjtemény anyagában hiányokat találtunk, a tervezett kiállítási anyag még nem elegendő, bocsássunk ki gyűjtési felhívást, amelyet helyi fórumokon, a honlapon, újságon keresztül és személyesen is terjesszünk. Pontos határoljuk körül, hogy mire van szükségünk, hiszen a legtöbben önként és szívesen ajándékoznak – esetleg jóval több és más dolgot, mint amire a kiállításhoz szükségünk van. Az ajándékozási felajánlást követően minden esetben személyesen győződjön meg a kiállítás muzeológusa arról, hogy a tárgy alkalmas-e kiállítási célra, és beleillik-e a bemutatási és gyűjtési koncepcióba.

Ha nem tudjuk befogadni a tárgyat, indokoljuk meg döntésünket, nehogy egy rosszul sikerült magyarázattal kedvét szegjük a további adományozóknak. Az elfogadott tárgyakról készítsünk ajándékozási dokumentumot – a tárgyak és az ajándékozó legfontosabb adataival, amelyet minden esetben írassunk is alá az ajándékozóval. Mielőbb gondoskodjunk a tárgyak elszállításáról, ideiglenes, de biztonságos tárolásukról. Előfordul, hogy időszaki kiállítás céljára kölcsönzünk tárgyakat. Ezeket ugyanolyan gondossággal kezeljük, gondosan dokumentáljuk az átadást, és ne feledkezzünk meg a kiállítás bezárását követően a visszaadásukról.

Előfordul, hogy a település története szempontjából fontos, de a kiállításba nem tervezett tárgyakat és dokumentumokat is elfogadjuk. Ebben az esetben gondosan mérlegeljük, hogy hosszú távon miként tudjuk elhelyezni és megőrizni őket egy későbbi bemutatás reményében. A tárgyak és dokumentumok gyűjtésekor a tárgyak történetére, készítésére, használatára vonatkozó adatokat még a helyszínen jegyezzük fel, hiszen ezek a későbbi leltározásnál nagy segítséget jelentenek a muzeológusnak. Ne feledkezzünk meg a részletekről! A

legfontosabb: a tárgyra vonatkozó adatok minél teljesebb körű megismerése és írásos dokumentálása: ki, mikor, miből és hol készítette, hogyan került a család tulajdonába, hol tartották, hogyan és meddig használták. A használatból kikerülve mi lett a sorsa, hol őrződött meg. Figyeljünk a javítások, kiegészítések, feliratok adatolására is.

A tárgygyűjtést befejezve, még mindig jóval a tényleges kiállítás rendezés előtt szükséges áttekintenünk, hogy mely tárgyakat – amelyek pedig a berendezés lényeges elemei az adott időmetszetre, társadalmi helyzetre vonatkozóan – nem sikerült megszereznünk. Ilyenkor gondolhatunk rekonstrukcióra, másolatkészítésre, meglévő, de hiányos tárgy kiegészítésére. Ha ez sem vezet eredményre, akkor próbálkozhatunk tartós kölcsönzéssel vagy letéttel. Munkánk eddigi eredményeit a településen közreadva jelezhetjük, hogy még mire lenne szükségünk.

Enteriőr és/vagy vitrin? Mit jelent az időmetszet a berendezésben?

Ahhoz, hogy tájházunk minél életszerűbb legyen, törekedjünk lehetőleg több helyiségre kiterjedő enteriőr berendezésére. Arra a kérdésre, hogy mit jelent az időmetszet? – nem túl nehéz válaszolni. Ha például lakóházunk az 1880-as években épült, de a családtörténeti adatokból tudjuk, hogy szabadkéményét az 1920-as években bontották el, és konyháját ekkor alakították át a jelenlegire, sőt, mi több, a zsúp szalma tetőt is ekkor cserélték át cserépre, akkor időmetszetként érdemes az 1920-as éveket választanunk. Ebben az esetben azonban ügyelnünk kell rá, hogy berendezésünkbe is az ekkor jellemző bútorokat helyezzük: a gyűjteményben lévő 1860-as ácsolt láda így lehet, hogy az idősebbek lakta hátsó szobába, míg a vásárban vett szobai garnitúra az utcai szobába kerül. Ha ezt az időpontot választjuk, akkor nem tehetjük be az enteriőrbe az 1950-60-as években készült gyári zománcozott spariheltet és rádiót. Fontos figyelni rá, hogy mindig az enteriőrben elhelyezett legfiatalabb tárgy határozza meg a bemutatás időmetszetét!

Az enteriőrbe sohase tegyünk vitrint, a vitrines helyiségnek esetenként viszont lehetnek kisebb, enteriőr-szerű részei. Gondosan válasszuk szét, és lehetőség szerint a feliratok, írásos információ, fotók, film, idegen nyelvű szövegek elhelyezését a kizárólag vitrines kiállítási részekre korlátozzuk. Fordítsunk figyelmet rá, hogy hol – lehetőleg a foglalkoztatóként is használt szobában, helyiségben helyezzük el a kézbe vehető és használható tárgyakat.

Mielőtt a tárgyakhoz nyúlunk...

Hozzáértő, műemlékvédelemben és szabadtéri muzeológiában jártas építésszel terveztessük meg a tüzelőberendezést, amennyiben azt rekonstruálni szükséges.

A megépítéshez a hagyományos kivitelezéshez értő és azt gyakorló szakembert kutassunk fel. Gondoskodjunk a megfelelő muzeológiai ellenőrzésről az építés során, s ne feledkezzünk el róla, milyen hasznos, ha az elkészült kemence vagy takaréktűzhely működőképes, sőt, programjaink céljára rendszeresen használható lesz.

A kiállításához kiválasztott tárgyakból muzeológus bevonásával készítsünk berendezési tervet. Az alaprajz, oldalrajz a főbb berendezési tárgyak méretarányos rajzát jeleníti meg, és kiegészül a berendezés tárgylistájával. A berendezési terv mellé a vitrines rész kiállítási forgatókönyvét is készítsük el, benne a kiállításba kerülő szövegekkel. A tervek készítésekor ne feledkezzünk meg a szükséges kisebb használati tárgyairól, a kiegészítőkről, függönyökről, falvédőkről, keretezett képekről, lámpákról sem. Fordítsunk figyelmet a kilincsek, zárok hiteles és korhű megjelenítésére, a megfelelő világitásra, biztonsági berendezésekre.

A kiállítás rendezése

A gondos előkészítést követően az összegyűjtött, rendbetett, tiszta, restaurált, nyilvántartásba vett tárgyak elrendezése tervünk alapján kiállítás rendező munkánk legszebb, látványos része lesz. Azért az ördög néha itt is a részletekben rejlik, amikor például a gyors felújítást, tapasztást, meszelést követően a még nedves épületet rendezzük be. Ebben az esetben fűtéssel, levegőszáritással kell gondoskodnunk a felesleges, és a tárgyakat károsító pára eltávolításáról. Figyeljünk az egyes tárgyak rögzítésének módjára is. A rögzítéskor a tárgy és a felület sajátosságaihoz kell igazodnunk, és lehetőség szerint a bemutatási korhoz illő, de a műtárgyat nem károsító eljárást kell választanunk. Tilos textíliákat nem rozsdamentes gombostűvel rögzíteni! A táblák, feliratok elhelyezéséhez kérjük ki muzeológus, kiállítás-rendező tanácsát.

Meglévő kiállítás felújításánál, át- és újrendezésénél vegyük ki az enteriőrbe nem illő tárgyakat, ezzel gyűjteményünk és kiállításunk szakmai értéke nőni fog. Gyakran a rendezés során derül ki, hogy bizonyos tárgyakra még mindig szükségünk van, ezek pótlásában a helyi segítők közreműködésére számítsunk, de ha lehet, a rendezésnek ebben a fázisában már kerüljük a rögtönzést.

A kész kiállításban szereplő tárgyakról minden esetben készítsünk listát, a szövegeket, feliratokat ellenőrizzük, illetve kérjük meg egy, a rendezésben idáig még nem részt vett kollégát, hogy „friss” szemmel olvasson el mindent. Az ördög itt leginkább a főcímekben bújlik meg, ezek hibátlanságára, nyelvi helyességére különösen ügyeljünk! Ha mindent rendben találunk, következhet a vitrinek zárása, a biztonsági berendezések, a világitás próbája, majd a végső takarítás a megnyitó előtt. Ne feledkezzünk meg a kiállítás gondozásával,

őrzésével megbízott munkatársak betanításáról, számukra tájékoztató szövegek közreadásáról sem.

Demonstrációs tárgyak, anyagok és eszközök a tájházakban

Napjainkban, amikor egyre nagyobb figyelem fordul a tájházak rendezvényei, oktatási programjai felé, amikor a Falunap, a helyi fesztivál egyik központi helyszínévé válik intézményünk, fokozott gondot kell fordítanunk rá, hogy szépen megrendezett kiállításunk darabjai megőrződjenek, ne pusztuljanak el a használat során.

Mire, mikor és hogyan használhatjuk tárgyainkat? A kérdésre muzeológus és műtárgyvédelmi szakember bevonásával kaphatjuk meg a választ. Nyilvánvaló, ha egy multság, vagy lakodalom számára szeretné valaki igénybe venni a tájházat, akkor a berendezés jelentős részének ideiglenes, de biztonságos elhelyezéséről gondoskodnunk kell. Figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy ha restaurátor végezte a műtárgyaink kezelését, restaurálását, olyan vegyszereket is alkalmazhatott, amelyek a tárgyat korábbi rendeltetés-szerű használatára már nem teszik alkalmassá. Ez különösen a fa és fém eszközökre igaz. Textiláink használata oly mértékű kopáshoz, a selyem töréséhez vezet, ami miatt nem javasoljuk, hogy rendezvényeken igénybe vegyük őket.

A megoldást olyan, ún. demonstrációs eszközök jelentik, amelyek eredetiek, de ebben az esetben elhasználódásuk, törésük esetén könnyedén pótolhatóak. Előfordul, hogy egy vessző vagy szalma kosárról – amit beleleltároztunk már a gyűjteménybe – helyi mester élethű, hiteles másolatot készít, ebben az esetben ezt használjuk a foglalkozásainkon.

Hitelességre nemcsak a tájház kiállításában, hanem a rendezvényeinken a használat módjában is törekednünk szükséges. Cseréptál vagy zománcos edény? Mindkettő megfelel, és ezek beszerzése még többnyire nem okoz gondot nagyobb mennyiségben sem, a rendezvényeken, foglalkozásokon pedig kifejezetten célszerű az alkalmazásuk. Ha lehet, az előkészítés, tálalás során kerüljük a tájházi környezetbe nem illő műanyag edények és kiegészítők alkalmazását.

A berendezés időszakos nyitva tartás idején

Lehetőség szerint törekedjünk a temperáló vagy folyamatos fűtés biztosítására. Ilyen például a falfűtés. Ha erre nincs lehetőség, feltétlenül szükséges a hőmérséklet- és páraingadozásnak kitett tárgyak kiemelése, és száraz raktárban elhelyezése a téli időszakban. A tárgymozgatás csak listával, az eredeti állapotot fotókon rögzítve történjék. Téli időszakban is gondoskodjunk a folyamatos

szellőztetésről, ha szükséges, szárító vagy párásító berendezések használatával. Ne feledkezzünk meg a védekezésről a különböző kártevők ellen – erre a műtárgyvédelemben járatos szakember tanácsai az irányadók. Tervezzük, szervezzük meg a nyitás előtti takarítást, visszarendezést.

A kiállítás gondozása

A kiállítás megrendezésével és ünnepélyes megnyitásával nem fejeződtek be feladataink. A kiállítás “gondozást”, rendszeres karbantartást, figyelmet kíván napi, heti rendszerességgel a muzeológus és a gondnok részéről egyaránt. A műtárgyvédelmi ajánlások figyelembe vételével szükséges tárgyait állapotának rendszeres ellenőrzése, és a normál értékektől való eltérés esetén az azonnali beavatkozás.

Kiállításunk szakmai gondozásáról se feledkezzünk meg: a látogatóstatisztikát kísérjük figyelemmel, helyezünk el vendégkönyvet, és reagálunk a látogatói véleményekre. Előfordul, hogy a megnyitó előtti utolsó pillanatokban bizonyos kisebb feladatok elmaradtak, ezeket végezzük el, tegyük meg a szükséges kiegészítéseket, cseréket. Fordítsunk gondot a látogatói érdeklődés fenntartására, a tájház “értékesítésére” a közösség és a médiák felé.

A kiállítás végleges vagy átmeneti bezárása

Előfordul, hogy felújítás, tulajdonosváltás, másik, alkalmasabb épületbe költözés esetén meglévő kiállításunkat be kell zárunk. Ebben az esetben az új helyszín kiválasztásakor, másik épület keresésekor feltétlenül, ismételtén készítsük el még a tervezés fázisában a kiállítási és hasznosítási koncepciót, készítsünk múzeumpedagógiai tervet. Gondoskodjunk a tárgyak átmeneti, de biztonságos elhelyezéséről.

A bontást megelőzően szükséges a kiállítás tárgyi anyagának ellenőrzése, a tárgylistánkkal való összevetése, az esetleges hiányok megállapítása, és jegyzőkönyvi rögzítése. Feltétlenül fotódokumentációval is rögzítsük a kiállítás aktuális állapotát. A bontást a lehető legnagyobb gondossággal végezzük, a tárgyakat műtárgybarát csomagolóanyagokban szállítsuk új helyükre. A tárgyak, dokumentumok vissza, vagy másik helyre szállítása a gondnok, gyűjteménykezelő vagy műtárgyvédelmi szakember vagy muzeológus jelenlétében történhet. Kölcsönzött tárgyak visszaszállításakor ugyanígy járjunk el. Ne feledkezzünk meg a köszönőlevelek megírásáról a kölcsönzőknek, közreműködőknek, szponzoroknak. Elemezzük és értékeljük a vendégkönyvet, adjunk hírt a közösségnek a tájházban történt változásokról.

TÁJHÁZI AKADÉMIA 2009 - Oktatási anyag

A pályázatból megvalósult projekt esetén különös figyelmet fordítsunk a szakmai és pénzügyi értékelésre, a pályázati elszámolás időben és megfelelően történő elvégzésére.